

Stilar kring sekelskiftet 1900

Den klassicistiska arkitekturen hade dominerat 1800-talet. Arkitekterna arbetade med ett bestämt formmaterial som gick tillbaka till antikens tempel och andra historiska stilar. Arkitekturen kallas vanligtvis för 1800-talets nystilar och blandstilar. I Piteå är läroverket Christinaskolan och Furunäsets sjukhus från 1890-talet bra exempel på nystilsarkitektur.

Industrialismens arkitekter ville bort från det klassicistiska tunga och omoderna formspråket som de ansåg belastades av allt för strikta formregler. Vid sekelskiftet 1900 skulle därför flera nya stilar avlösa varandra. Art Nouveau, i Tyskland och Sverige kallad Jugend (den ungdomliga stilen), hade ett formspråk med stiliserade organiska motiv som blomster och växtslingar. Stadshotellet och prästgården, i närheten av Piteå stads kyrka, är exempel på jugendbyggnader. Mer vanliga jugendinslag är de karaktäristiska fönstren på småhus byggda på 1910- och 1920-talen.

Nationalismen var samtidigt en samhällsföreteelse som florerade i ett oroligt Europa. Länderna hade behov av att manifestera sin legitimitet och gjorde det med hjälp av sin nationella historia. Det var nu Sveriges invånare fick en gemensam och delvis konstruerad bild av vad som är genuint svenskt.

Dessa strömningar gav också upphov till en nationalromantisk byggnadskonst. Hus byggdes så att de efterliknade det man tyckte vara det allra mest svenska. Dalarna ansågs utgöra svenskhetens vagga med sitt midsommarfirande, de röda timmerhusen och det böljande landskapet. Den röda dalastugan, den tjärade timmerväggen och den fornnordiska detaljrikedomen med drakhuvuden och ormgirlander blev därför populära förebilder. Konstnären Carl Larsson och hans hustru Karin representerade helt nya inredningsidéer med ljusa interiörer och klara färger i rött och grönt. Kyrkstugorna i Hortlax är byggda under dessa influenser. Stugornas utformning har en svag lokal förankring men en stark påverkan från nationalromantiken.

På 1920-talet inträffade en slags framgångsrik tillbakagång när den så kallade 20-talsklassicismen, en lättare och mer modern typ av klassisk arkitektur, introducerades. I Piteå byggdes en del större villor efter dessa ideal. De karaktäriseras av stora brutna tak med frontespiser och lunettfönster. Byaskolor som till exempel Tolvmannsskolan i Bergsviken uppfördes efter typritningar och har starka kopplingar till 20-talsklassicismen.

HISTORIA

Brutna tak med svängda former är vanligt på småhusen. De karaktäristiska fönstren med småspröjsade rutor i överkant och brokvistar med spröda ribbor kännetecknar jugendstilen.

KARAKTÄRISTISKT

En viss överlappning och stilblandning förekommer. Arkitekter och lokala byggmästare vid sekelskiftet 1900 blandar 1800-talets nystilar med jugend och nationalromantik.

Träpaneler består vanligtvis av liggande och stående spontat virke. Putsade fasader har en ljus färgsättning med mörkare färger på fönsterbågar och dörrar. Träfasader är rödfärgade eller tjärbruna.

Ribbmönster i räcken och snickeriarbeten kännetecknar jugendstilen och återkommer på verandor och farstukvistar. De och andra snickeridetalljer är vanligtvis målade med bruten vit oljefärg.

Sadeltaken kan vara brutna eller brutna med valmade spetsar. Taken kan också ha svängda takfall. Vanligaste taktäckningsmaterialet är tvåkupigt tegel eller svart falsat plåt.

Fönster från jugendperioden har ett småspröjsat parti högst upp i bågen. Fönstren kan också ha svängda former. Fönsterhakar med ögla karaktäriserar också jugendfönstret. Nationalromantiska hus kan ha helt spröjsade fönster, inte för att det inte gick att tillverka större rutor som längre tillbaka i tiden, utan för att man ville åstadkomma ett älderdomligt utseende. Fönstren är placerade i liv med fasaden.

TÄNKVÄRT

Träfasader är ofta klädda med tunna spontade paneler. Vid fasadunderhåll är det viktigt att tänka på att fönstren är placerade i liv med fasaden och att de inte får hamna i ett indraget läge vid ett eventuellt panelbyte.

Tegeltak underhålls genom att lägga till rätta pannor som kommit ur läge och ersätta skadade med reserver. Leta i uthuset eller på vinden, det brukar alltid finnas extrapannor. Tack vare att tegeltaket går att underhålla har det en mycket lång livslängd.

Småspröjsade jugendfönster hör till sin specifika arkitektur. Undvik att använda liknande fönster på andra typer av hus, det blir malplacerat. Ersätt inte träspröjsade fönster med nya som har fuskspöjs. De kan aldrig ersätta den känsla som ett äkta spröjsat fönster ger.

Interiörerna bär ibland spår från tillkomsttiden. Vackra jugendmönster återfinns på gamla tapetlager, låt dem finnas kvar bakom nya lager. Kakelugnar kan vara dekorerade med stiliserade växtmotiv. ●

